

Др Владимир Љ. ЦВЕТКОВИЋ

Институт за новију историју Србије, Београд
Виши научни сарадник, cvetkovicv@yahoo.com

Од непријатеља до пријатеља и натраг: трансформације југословенске политике према Румунији 1944–1948. године*

Апстракт: Рад је написан на основу југословенских архивских извора, објављене грађе, периодике и релевантне литературе и представља покушај да се идентификују преломне тачке које су у периоду од 1944. до 1948. године доводиле до трансформације југословенске политике према Румунији која је у кратком периоду за резултат имала дијаметрално супротне исходе.

Кључне речи: Југославија, Румунија, југословенско-румунски односи, спољна политика, совјетизација, Информбиро

Током већег дела Другог светског рата Југославија и Румунија су се налазиле на супротним зараћеним странама, иако формално нису биле у ратном стању, и упркос вишедеценијској, па чак и вишевековној традицији добросуседских односа. Томе су допринеле околности у Европи настале успоном Хитлеровог Трећег Рајха и потом избија-

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години бр. 451-03-47/2023-01/200016 од 3.2.2023. Литература која се у најужем смислу бави југословенско-румунским односима 1944–1948. године обухвата: Миодраг Милин, Андреј Милин, *Срби из Румуније и југословенско-румунски односи. Прилог и грађа (1944–1948)*, (Вршац: Виша школа за образовање васпитача, Темешвар: Универзитет „Banatului”, 2004); Владимир Љ. Цветковић, „Обнова дипломатских односа Југославије и Румуније после Другог светског рата”, год. XXX, *Токови историје* 1/2022; Владимир Љ. Цветковић, „Економски односи Југославије и Румуније 1945–1948. године”, *Токови историје* 1/2021; Eugen Voia, *The Apple of Discord in Romanian-Yugoslav Relations: The Banat Issue, 1944–1947, Belgrade's Claims to the Romanian Banat*, (Bucharest: Elyria, 2015); Silviu B. Moldovan, „Relațiile româno-iugoslave în primii ani postbelici”, *Istoria și teoria relațiilor internaționale. Studii*, coord. Cătălin Turliuc, (Iași: Editura Cantes, 2000).

њем ратних сукоба. Југословенско-румунски односи су запали у кризу 6. априла 1941. године када је Румунија, чија војска није учествовала у нападу, дозволила Немачкој да са румунске територије нападне Југославију. Око 2 сата ујутро 6. априла одред немачке војске је, кренувши из Турн Северина, форсирао леву обалу Дунава и уз помоћ раније припремљене саботаже савладао слабе југословенске посаде на сектору Сип–Кладово.¹ Немачке ваздухопловне снаге стационарне на аеродрому у Араду бомбардовале су током истог дана аеродроме у Земуну, Панчеву и Новом Саду.² Као одговор, југословенска бомбардерска авијација је напала аеродроме, железничка чворишта и немачке моторизоване и оклопне колоне у рејону Темишвара и Арада.³ То је већ 7. априла изазвало протесте Румуније која је сматрала да је и даље неутрална.⁴ Копном, немачке трупе су из Румуније почеле да улазе на територију Југославије 9. априла правцем Темишвар–Вршац.⁵ Без обзира на све ове румунске поступке, југословенска влада која је још 15. априла напустила земљу, тражила је 1. маја од свог посланика у Букурешту да „остане на дужности до крајњих могућности”, а да дипломатске односе прекине само ако Румунија окупира део југословенске територије или призна Независну Државу Хрватску.⁶ Пошто је у ноћи између 6. и 7. маја 1941. године Румунија признала НДХ, југословенски посланик је 9. маја то окарактерисао као непријатељски акт и прекинуо дипломатске односе између две суседне земље.⁷

Трпећи велике материјалне и људске губитке на фронту, у лето 1944. године, када је услед напредовања совјетске Црвене армије постало јасно да рат улази у завршницу која јој не иде у прилог, Румунија је државним ударом краља Михаила напустила савезништво са Немачком и окренула се против ње. Истовремено, са ослобођењем већег дела Србије у јесен исте године, Румунија и Југославија (сада

-
- 1 Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, II, (Beograd: Narodna knjiga, Ljubljana–Beograd: Partizanska knjiga, Titograd: Pobjeda, 1982), 279.
 - 2 Vojislav V. Mikić, „Vazduhoplovstvo u Aprilskom ratu”, *Vojnoistorijski glasnik* 1/1991, 95.
 - 3 Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije*, 293.
 - 4 Gligor Popi, *Jugoslovensko-rumunski odnosi 1918–1941*, (Novi Sad: Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1984), 229.
 - 5 Зоран Јањетовић, „Југословенски Банат 1941. године”, у: *Срби и рат у Југославији 1941. године*, ур. Драган Алексић, (Београд: ИНИС, Музеј жртва геноцида, Институт за славистику РАН, 2014), 300; Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije*, 602.
 - 6 Архив Југославије (АЈ), Фонд 103, Емигрантска влада Краљевине Југославије (ЕВКЈ), 60–280, Телеграм министра иностраних послова др Момчила Нинчића посланству у Анкари, Пов. бр. 104, 1. мај 1941. године; Veselin Đuretić, *Vlada na bespuću. Internacionalizacija jugoslovenskih protivrječnosti na političkoj pozornici Drugog svjetskog rata*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, 1982), 26.
 - 7 АЈ, 103–60–280, Извештај посланика у Букурешту Авакумовића министру иностраних послова КЈ др Момчилу Нинчићу, без броја, 29.5.1941, 1.

као Демократска Федеративна Југославија) су поново имале заједничку границу на Дунаву. Међутим, и једна и друга земља су биле обновљене у свом предратном облику само формално. Суштински, у обе суседне земље је под директним утицајем СССР-а започет процес друштвене и економске трансформације, чији резултат је убрзо био претварање Југославије и Румуније у земље „народне демократије” са једнопартијским системом и унапред одређеном улогом у оквиру совјетске интересне сфере.⁸ У складу са својом новом оријентацијом, Румунија је убрзо после државног удара 23. августа 1944. године предузела прве кораке у циљу приближавања Југославији. Већ 3. септембра маршалу Титу је из Москве јављено да је румунско Министарство унутрашњих послова дало изјаву да не признаје Независну Државу Хрватску (НДХ) јер је она била „вештачка творевина Хитлеровог режима”.⁹ Такав став румунских власти био је од највећег значаја јер је управо румунско признање те квислиншке творевине био разлог прекида дипломатских односа 1941. године.¹⁰ Коначна потврда оваквог става Румуније било је и закључивање Споразума о примирју са савезницима 12. септембра којим се она обавезала да прекине дипломатске односе са Немачком и њеним сателитима, па тако и са Независном Државом Хрватском.¹¹ Савет Демократског народног фронта Румуније 22. октобра 1944. године, пошто је бивши посланик НДХ са већином службеника већ одавно напустио Румунију, упутио је Титу честитку поводом ослобођења Београда и изразио жељу да са југословенским народима развија пријатељске односе.¹² И пре тога, већ 1. Октобра, Тито је у својству председника Националног комитета ослобођења Југославије (НКОЈ), тј. привремене Владе, за привременог заступника југословенских интереса у Румунији именовано Ни-

8 Опширније о томе, видети: Branko Petranović, Sava Dautović, *Jugoslavija, velike sile i balkanske zemlje, 1945–1948. Iskustvo „narodne demokratije” kao partijske države*, (Beograd, Podgorica: Istorijски институт Crne Gore, 1994); Marija Obradović, *„Narodna demokratija” u Jugoslaviji 1945–1952*, (Beograd: INIS, 1995); Șerban Rădulescu-Zoner, Daniela Bușe, Beatrice Marinescu, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, (București: Cavallioti, 2002); Gheorghe I. Ionița, *Istoria românilor—de la 23 august 1944 până în prezent*, (București: Editura Universității din București, 2001); Dennis Deletant, *Romania under Communist Rule*, (Bucharest: Civic Academy Foundation, 2006); Андреј Милин, Миодраг Милин, Цветко Михајлов, *Срби у Румунији за време комунизма. Звучни архив и приручник о страдању*, (Темишвар: Савез Срба у Румунији, 2011).

9 АЈ, Фонд 836, Канцеларија Маршала Југославије (КМЈ), I-3-b/527, Депенша Моше Пијаде–маршалу Титу, бр. 181, 3.9.1944.

10 АЈ, 103-60-280, Извештај посланика у Букурешту Авакумовића министру иностраних послова КЈ др Момчилу Нинчићу, без броја, 29.5.1941, 1.

11 АЈ, 836, I-3-b/534, Споразум о примирју између Савезника и Румуњске, 2; Valeriu Florin Dobrinescu, „Cu privire la raporturile româno-iugoslave (1945–1947)”, *Cercetări istorice*, (seria nouă), vol. IX-X, 1978–1979, 3.

12 Valeriu Florin Dobrinescu, „Cu privire la raporturile româno-iugoslave”, 3.

колу Петровића, члана Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије (АВНОЈ), које је имало улогу привремене Народне скупштине.¹³ Међутим, из делатности Николе Петровића и његовог наследника Николе Груловића, који га је веома брзо заменио у Букурешту, било је јасно да став Југославије према румунским владама генерала Санатескуа и потом генерала Радескуа није онакав какав су очекивали у Румунији. Први југословенски представници у Букурешту, иако им је дужност била представљање земље пред румунским властима, до краја 1944. године нису се састали ни са ким од румунских функционера, фокусирајући се на контакте са Савезничком контролном комисијом у којој су доминирали Совјети.¹⁴ Узрок таквог става било је уверење Тита и Комунистичке партије Југославије (КПЈ) да су те владе биле исувише блиске Антонескуовом режиму, пошто су од њега наследиле администрацију, војску и дипломатију које нису претрпеле никакве значајне промене. Тек по постављању Петру Грозе за председника румунске владе, однос југословенских власти према Румунији ће се значајно променити, а њена политика према суседу доживети постепену трансформацију.

Влада Петру Грозе, вође Орачког фронта, постављена 6. марта 1945. године под притиском Совјета после две недеље нереда и насилних демонстрација у Букурешту, а прихваћена од краља Михаила тек после обећања о враћању северне Трансилваније Румунији, била је политички шаренолика, мада већински под контролом Националног демократског фронта у коме је доминирала Комунистичка партија Румуније (КПР).¹⁵ Инаугурацијом Грозине владе, у Румунији је на замаху добио процес трансформације земље у правцу једнопартијске државе совјетског типа. У том процесу, који је у Румунији наилазио на знатно јачи отпор него у Југославији, Јосип Броз Тито и Комунистичка партија Југославије нескривено су пружали своју подршку Комунистичкој партији Румуније да освоји власт. Та подршка је била некада директна а некада индиректна, као у случају подршке влади Петру Грозе која је прихватана као прелазна форма до постизања коначног циља. У том смислу може се разумети и југословенска подршка Петру Грози лично, па и лични однос између њега и Тита.

13 АЈ, 836, I-3-b/529, Пуномоћ НКОЈ за Николу Петровића, Београд, 1.10.1944.

14 Владимир Љ. Цветковић, „Обнова дипломатских односа Југославије и Румуније после Другог светског рата“, *Токови историје* 1/2022, 136–137.

15 Ричард Кремптон, *Балкан после Другог светског рата*, (Београд: Клио, 2003), 114–117; Ion Bulei, *Brève histoire de la Roumanie*, (Bucarest: Meronia, 2005), 186–187; Bernard Lory, *L'Europe balkanique de 1945 à nos jours*, (Paris: Ellipses, 1996), 27; *A History of Romania*, ed. by Kurt W. Treptow, (Iasi: The Center for Romanian Studies, The Romanian Cultural Foundation, 1996), 513–514; Овидију Печикан, *Историја Румунџа*, (Београд: Бесједа, Клио, 2015); Ionița, *Istoria românilor*, 76–78; Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX: (1918–1948)*, (București: Paideia, 1999), 492.

Већ у првим месецима по формирању Грозине владе дошло је до помака у југословенско-румунским односима, и то најпре на економском пољу. Први транспорт петролеја и бензина из Румуније за Југославију реализован је управо марта 1945. године, док је Други светски рат још увек трајао.¹⁶ Почев од маја исте године, трајали су преговори о регулисању трговинских односа између Југославије и Румуније који су 15. децембра окончани у Београду потписивањем Споразума о размени робе и плаћању.¹⁷ После првих помака на економском пољу, у лето 1945. године дошло је и до, за јавност тајног, сусрета између Јосипа Броза Тита и Петру Грозе који је за циљ могао имати превазилажење неповерења насталог после забрањеног Словенског конгреса у Темишвару почетком маја 1945. године, а чије организовање је Румунија видела као корак ка остварењу југословенских намера да анектира део румунског Баната.¹⁸ Иако југословенски архивски извори (барем они доступни истраживачима) не помињу било какав њихов сусрет, постоје подаци о његовој припреми. Никола Груловић је 25. маја 1945. године разговарао са Грозом о његовом састанку са Титом и сазнао да је Гроза у вези са тим тражио сагласност Совјета.¹⁹ Две недеље касније Гроза је Груловићу саопштио да има сагласност Совјета дату преко генерала Сусајкова из СКК-а. Они су саветовали да се састанак одржи „у потпуној тајности“, и то у пограничној зони како би, у случају појаве информације о томе у јавности, могло бити дато објашњење да је до састанка дошло случајно, током инспекције.²⁰ Сâм Петру Гроза је касније, јула 1947. године, на прослави двогодишњице Медицинског факултета у Темишвару изјавио: „Пре две године био сам у Југославији да разговарам са Маршалом Титом. Београд је тада био у рушевинама, тако да га нисам могао сада пре неколико недеља препознати.“²¹ Из тога произилази да је он у Београду био, највероватније, јула 1945. године. Наведено време његове посете 1945. године одговара и гласинама које су кружиле Букурештом у то време, а то је да Гроза са једним или двојицом министара планира тајну посету Београду ради разговора са Титом, о чему је забелешку оставио и

16 Владимир Љ. Цветковић, „Економски односи Југославије и Румуније 1945–1948. године“, *Токови историје* 1/2021, 168–169.

17 *Исто*, 17–172.

18 Eugen Voia, *The Apple of Discord in Romanian-Yugoslav Relations: The Banat Issue, 1944–1947, Belgrade's Claims to the Romanian Banat*, (Bucharest: Elyria, 2015), 16–21.

19 Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДАМСПРС), Строго поверљива политичка архива (СППА), 1945–1946, ф. 11, д. 16, Извештај Николе Груловића упућен Министарству иностраних послова ДФЈ, Стр. пов. бр. 11, Букурешт, 15.6.1945, 1.

20 *Исто*.

21 ДАМСПРС, Политичка архива (ПА), 1947, ф. 103, д. 1, Извештај амбасадора ФНРЈ Данета Медаковића о политичкој ситуацији у Румунији за месец јули, Букурешт, 31.7.1947, 6–7.

Кортланд Шajлер (Cortlandt V. R. Schuyler), амерички представник у Савезничкој контролној комисији у Букурешту.²² Најзад, Грозина најмлађа ћерка Миа је оставила сведочанство по коме је она јула 1945. године пратила оца на путу од Деве, преко Новог Сада, до Панчева, где је он у једном каштелу са великим парком имао сусрет са Титом. Импресионирана Титовом појавом у елегантно скројеној униформи, Миа Гроза је тврдила да су њен отац и Тито читав дан и читаву ноћ расправљали о питању Баната и на крају се договорили да Банат припадне Румунији.²³ Овде се, вероватније, радило о договору да се задржи постојећа граница између две земље у Банату, пошто су у Југославији постојале идеје о евентуалним територијалним захтевима према Румунији. Оне су биле повезане пре свега са питањем положаја српске националне мањине у Банату, југословенским стратешким и економским интересима, али и са положајем Румуније као земље поражене у рату.²⁴ Територијалне претензије Југославије нису никада изнете службено, али се о њима разговарало у Москви приликом сусрета Јосифа Висарионовича Стаљина и делегације НКОЈ, коју је предводио Андрија Хебранг, секретар Централног комитета КПЈ. Тада, 9. јануара 1945. године, Хебранг је за Југославију захтевао Темишвар и околину, као и Решицу са њеним металуршким комплексом, правдајући то етничким и економским критеријумима.²⁵ Међутим, у априлу 1946. Године, говорећи о истом питању са совјетским амбасадором у Београду, Лаврентијевом, Тито је изнео да, гледано са етничке тачке, Југославија има одређене територијалне претензије према Румунији, али да он не размишља о постављању тог питања, јер се нада да ће то питање бити регулисано билатерално.²⁶ Имајући ово у виду, тајни

22 Dorin-Liviu Bîțfoi, *Petru Groza, ultimul burghez. O biografie*, (București: Compania, 2004), 338.

23 Исто.

24 Бранко Петрановић, „Питање граница Југославије према Мађарској и Румунији и југословенских мањина у Мађарској и Румунији после Првог и Другог светског рата (историјска паралела)”, *Историјски записи*, XXXIX (LIX), 3/1986; Миодраг Милин, Андреј Милин, *Срби из Румуније и југословенско-румунски односи. Прилог и грађа (1944–1948)*, (Вршац: Виша школа за образовање васпитача, Темишвар: Универзитет „Banatului”, 2004); Владимир Љ. Цветковић, „Црвена армија на Дунаву, ослобођење Београда и тежње Срба из Румуније ка присаједињењу Југославији 1944–1945”, у: *Ослобођење Београда 1944. године*, ур. Александар Животић, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2010), 168–184; Павле Стојанов, *Југословенска национална мањина у Румунији*, (Београд, 1953).

25 Милин, Милин, Михајлов, *Срби у Румунији за време комунизма*, 309–310; Voia, *The Apple of Discord*, 5–6.

26 Из дневника посла СССР-а в Југославији А. И. Лаврентјева. Запис беседе с Председателем Совета министров маршалом Й. Б. Тито об отправке торговой делегации в Москву, территориальных претензиях Югославији, планах балканской федерации и др., 22 апреля 1946 г., *Советский фактор в Восточной Европе 1944–1953*, Том 1: 1944–1948. Документы, Т. В. Волокитина (отв. Редактор), (Москва: Росспэн, 1999), 281.

сусрет између Тита и Грозе чини се вероватним јер је могао да послужи управо томе да две стране у директном контакту дођу до неког решења. С обзиром да је Тито у пролеће 1946. године јасно ставио до знања да неће покретати то питање, могуће је да је такав договор био постигнут у међувремену. Да је између Тита и Грозе постојао договор о овом питању, указује и Грозино излагање о проблему граница у Банату на седници румунске владе 2. октобра 1945. године. Он је тада, описујући стање у румунском делу Баната, истакао да тамошњи Срби одбијају да плаћају порез и да буду регрутовани у румунску војску, јер једино желе да буду Титови војници. По аналогији са недавно решеним питањем северне Трансилваније, Гроза је сматрао да решење треба наћи уз пристанак Срба.²⁷ Међутим, изгледа да он при томе није мислио на пристанак банатских Срба, већ Југославије као њихове матице. То је видљиво из наставка његовог излагања у коме је за недељу, 7. октобар, најавио провладину манифестацију Срба у Темишвару, на којој ће бити и гости из Београда на челу са војним комесаром града. Одмах потом Гроза је закључио: граница у Банату остаје таква каква јесте.²⁸ Из његовог врло самоувереног става и чињенице да званичници из Београда долазе у Темишвар да подрже провладино скуп може се закључити да је Гроза имао подршку Београда, односно Тита, коју је могао добити и на тајном састанку непуна три месеца раније. У другој половини октобра 1945. године Гроза је на више митинга Орачког фронта у Ердељу и Банату спомињао Банат „као недељиву целину од мајке Румуније”, наводећи да су тамо југословенски и румунски реакционари уносили „камен смутње” да би затровали односе међу суседима.²⁹ У јануару 1946. године Петру Гроза је у интервјуу америчком ратном дописнику, Теодору Андрици (Theodor Andrica), још једном посредно потврдио да је имао састанак са Титом. Он је говорио о напетости ситуацији у вези са конгресом Словенског антифашистичког фронта који је био заказан за 8. мај 1945. године у Темишвару, а потом забрањен од Савезничке контролне комисије у Букурешту.³⁰ Гроза је изјавио да је он, за разлику од комуниста који су од њега тражили да предузме мере против наоружаних Срба, више волео да разговара са Титом.³¹

27 Bîţfoi, *Petru Groza, ultimul burghez*, 337.

28 Исто.

29 ДАМСПС, ПА, 1945, Румунија, ф. 27, д. 10, Извештај Николе Груловића Министарству иностраних послова ДФЈ у Београду, Пов. бр. 5599, Букурешт, 27.10.1945, 2.

30 Више о томе, видети: Милин, Милин, *Срби из Румуније и југословенско-румунски односи*, 36–38, 83; Милин, Милин, Михајлов, *Срби у Румунији за време комунизма*, 30–31; Цветковић, „Црвена армија на Дунаву”, 179–183; Стојанов, *Југословенска национална мањина*, 76–78; Љубивоје Церовић, *Срби у Румунији од раног средњег века до данашњег времена*, (Нови Сад, Матица српска, 1997), 425.

31 Bîţfoi, *Petru Groza, ultimul burghez*, 337–338.

Југословенска подршка влади Петру Грозе је временом бивала све очигледнија, нарочито током кризе у односима између њега и краља Михаила до које је довео краљев покушај да заустави процес совјетизације Румуније, који је од постављања Грозине владе напредовао брже него раније. Охрабрен Потсдамском декларацијом која је предвиђала да се у Румунији успостави демократска влада пре него што земља потпише мировни уговор и буде примљена у Уједињене нације, краљ се ослањао на чињеницу да западни савезници нису признали Грозину владу због начина на који је успостављена, као и због њеног састава. Средином августа 1945. краљ је позвао Грозу да поднесе оставку, што је овај одбио.³² Краљ је потом затражио подршку Сједињених Америчких Држава и Велике Британије, али је није добио. Као изнуђено решење, ступио је у својеврстан штрајк, повукавши се у Синају, одакле је одбијао да контактира са Грозом и да потписује законе и владине указе.

Прекид комуникације између краља Михаила и владе Петру Грозе, као и криза коју је он изазвао, успорила је нормализацију односа између Југославије и Румуније. Али, са друге стране, криза је створила нову прилику за југословенску страну да још отвореније подржи Грозину владу. Југословенске власти су биле до детаља упознате са током кризе и догађајима у Румунији, почев од службене објаве САД и Велике Британије 19. августа 1945. године којом су изнеле да не признају владу Петру Грозе и да са њом неће преговарати на мировној конференцији, преко краљевог сусрета са Грозом на коме је покушао да изнуди његову оставку, па све до краљевог коминикеа упућеног САД, Великој Британији и СССР-у у коме је захтевао подршку за формирање нове владе.³³ Занимљиво је да је, упркос веома доброј обавештености власти, југословенска јавност остављена без икаквих информација о догађајима у Румунији. После вести о успостављању дипломатских односа између Румуније и СССР-а, водеће београдске дневне новине, попут *Политике* и *Борбе*, нису објавиле ни једну једину реч о догађајима у Румунији, све до посете Петру Грозе Москви почетком септембра 1945. године. Почевши тек од тада, југословенска штампа је свакодневно објављивала информације о Грозином и Татарескуовом боравку у Москви и Грозином сусрету са Стаљином, преносећи званична саопштења румунске владе о посети, као и саопштења Народног демократског фронта.³⁴ Београдска штампа је посветила посебну пажњу

32 Кремптон, *Балкан после Другог светског рата*, 120.

33 ДАМСПРС, СППА, 1945–1946, ф. 11, д. 16, Извештај Николе Груловића Министарству иностраних послова ДФЈ, Стр. Пов. Бр. 21, Букурешт, 3.9.1945, 1–4.

34 „Генералисимус Стаљин примио председника и чланове румунске владе”, *Политика*, 6.9.1945; „Изјава румунског председника владе”, *Политика*, 6.9.1945; „Комунике румунског Министарског савета о ситуацији у земљи”, *Политика*, 7.9.1945; „Проглас румунског Народног демократског фронта”, *Политика*, 8.9.1945.

резултатима Грозине посете Москви, преносећи писање и румунске и совјетске штампе које су истицале значај постигнутих договора. Иако су закључили да није дошло до промена у односима између краља Михаила и Грозе после посете Москви, југословенске дипломате у Букурешту су ипак процењивале да је позиција владе побољшана, нарочито када су у питању били односи са јавношћу.³⁵ Оно што је највише допринело побољшању угледа владе у јавности, било је обезбеђивање хране из СССР-а, као и ублажавање румунских обавеза у вези са репарацијама СССР-у.

Веома слична ситуација поновила се и током демонстрација које су поводом рођендана краља Михаила, 8. новембра, организовале такозване „историјске партије” Маниуа и Браћануа, а које су довеле до крвопролића и бројних жртава. Већ следећег дана, 9. новембра, Груловић је разговарао са Грозом који је догађаје описао као покушај државног удара који су организовали Маниу и Браћану, уз помоћ из иностранства.³⁶ Да је Груловић прихватио ову верзију догађаја, било је видљиво из његовог детаљног извештаја Београду, написаног недељу дана касније, у коме је као главне кривце за сукобе означио официре и војнике блиске Легионарском покрету, али и чланове британске и америчке војне мисије који су били присутни на протестима и подстицали демонстранте на насиље.³⁷ Комунисти, Јевреји и радници „који су се тамо затекли својим послом” означени су као жртве. Југославија није имала сумње у вези са следећим: нереди од 8. новембра били су фашистички, антисовјетски, антисемитски и усмерени против демократизације земље. Чланци у штампи који су почели да се појављују са закашњењем од неколико дана, на начин сличан оном виђеном на почетку кризе Грозине владе, откривали су да је овакво виђење догађаја прихваћено од надлежних југословенских власти. *Политика* је о догађајима у Букурешту писала 13. новембра, извештавајући на основу службеног саопштења румунског Министарства унутрашњих послова, док је *Борба* о масовним нередима писала само 17. новембра поводом сахране жртава, са које је упућен захтев за забрану политичких партија које су водили Маниу и Браћану.³⁸

Решење кризе која је Румунију потресала већ неколико месеци нађено је ван земље договором великих сила. Министри спољних

35 ДАМСПРС, ПА, 1945, ф. 27, д. 10, Извештај Николе Груловића Министарству иностраних послова ДФЈ, Пов. бр. 4845, Букурешт, 28.9.1945, 1.

36 ДАМСПРС, ПА, 1945, ф. 27, д. 10, Извештај Николе Груловића Министарству иностраних послова ДФЈ, Пов. бр. 5980, Букурешт, 11.11.1945, 1–2.

37 ДАМСПРС, ПА, 1945, ф. 27, д. 10, Извештај Николе Груловића Министарству иностраних послова ДФЈ, Пов. бр. 6566, Букурешт, 15.11.1945, 1–2.

38 „На погребу фашистичких жртава у Букурешту 500.000 грађана је затражило укидање Маниуове и Браћануове странке и хапшење њених руководиоца”, *Борба*, 17.11.1945.

послова СССР-а, САД- и Велике Британије договорили су се 26. децембра 1945. године у Москви да би румунска криза требало да буде решена увођењем по једног министра из Маниуове и Браћануове политичке партије у постојећу владу.³⁹ Према споразуму са краљем Михаилом, 7. јануара 1946. године у Грозину владу ушли су Хаџијегану и Ромничеану, чиме је сукоб између краља и Грозе окончан, а његова влада убрзо, почетком фебруара, призната и службено од стране западних савезника. Према званичном југословенском становишту које се слагало са закључцима Московске конференције, ово је био велики успех Петру Грозе и „демократских снага“. Другим речима, победа Грозине опције посматрана је у Београду као потврда исправности југословенског становишта заузетог током кризе. Током скоро пет месеци кризе Југославија се трудила да подржи владу Петру Грозе на више начина, како у политичком тако и у економском смислу. На врхунцу кризе румунска делегација је допутовала у Београд на преговоре о трговинском споразуму. Преговори су почели 20. новембра, а окончани већ 15. децембра 1945. године потписивањем Трговинског споразума између двеју земаља.

У домену политике, преко свог представништва у Букурешту, Југославија је одржавала интензивне контакте са Грозом и другим члановима његове владе. У ситуацији када је Грозина влада била изолована чак и од сопственог монарха, такви контакти били су још важнији. Југославија је, међутим, била спремна да у подршци Грозиној влади оде и корак даље. Иако Румунија у време својеврсног штрајка краља Михаила још увек није била потписала мировни уговор са савезницима, Југославија је са њом преговарала о успостављању дипломатских односа. У подршци Грозиној влади Југославија је била спремна да оде тако далеко да је чак пристајала да у Букурешт пошаље амбасадора који би тамо преузео дужност и без предаје акредитива, будући да је краљ Михаило одбијао да потпише владина документа или прима акредитивна писма. Разрешење кризе у јануару 1946. године учинило је овај корак излишним али, било како било, спремност Југославије на овако неубичајен корак у дипломатској пракси остаје показатељ колико далеко је она била спремна да иде када је у питању била подршка влади Петру Грозе.

Најзад, током кризних месеци Југославија је на терену и у штампи интензивирала активности које су биле усмерене ка промоцији традиционалног југословенско-румунског пријатељства као још једном облику подршке румунској влади. Југославија је слала своје званичне представнике на скупове Срба у Румунији који су подржавали Грозину владу, док су истовремено представници југословенске владе присус-

39 Кремптон, *Балкан после Другог светског рата*, 121; Bulei, *Brève histoire de la Roumanie, 187-188*; Logy, *L'Europe balkanique*, 27.

твовали и скуповима Румуна у југословенском делу Баната. На пре-дизборном скупу у Алибунару, средином октобра 1945. године, та-мошњим Румунима обратио се Никола Петровић, који је управо био именован за министра трговине и снабдевања у Савезној влади Југо-славије, иако је само пар недеља раније преузео дужност дипломат-ског представника Југославије у Румунији. Обраћајући се присутнима на румунском језику, позивајући се на традиционално пријатељство, Петровић је наглашавао широка права која су после Другог светског рата дата Румунима у Југославији, укључујући и очекивано оснивање осмогодишње гимназије на румунском језику у Вршцу.⁴⁰

Поред ових гестова пријатељства и подршке, румунска влада је у више наврата изражавала жељу да, као несумњиви и јавни израз подр-шке Југославије влади Петру Грозе и начину на који он води и транс-формише Румунију, дође и до званичног сусрета између њега и марша-ла Тита. Међутим, поред територијалних питања која су *de facto*, али још увек не и *de iure*, решена, првом званичном сусрету Тита и Грозе на путу је стајала и препрека у виду статуса Румуније у међународним оквирима. Радило се о томе да је Румунија од потписивања примирја септембра 1944. године, па све до потписивања и ратификације миров-ног уговора са западним савезницима 10. фебруара 1947. године имала статус државе поражене у рату и надгледане од стране СКК-а. Из тог разлога она у Југославији није могла бити посматрана као равноправни партнер, па стога ни било каква званична посета није долазила у обзир. То је у јесен 1946. године потврдио и сâм Тито, изјавивши да са Румуни-јом постоје најбољи односи, као и економска и политичка сарадња, али да положај у коме се она налази онемогућава да се у домену политичке сарадње постигне онај ефекат који постоји у економској сарадњи.⁴¹ О-чигледно Југославија није желела контакте са Румунијом на највишем нивоу све док она не потпише и ратификује мировни уговор. У позади-ни овог става била је, између осталог, и једна чињеница које су у Бео-граду били итекако свесни, али је никада нису износили у јавност, нити у контактима са румунском страном. У питању је била чињеница да су се Југославија и Румунија *de facto* од 6. априла 1941. године налазиле у стању необјављеног ратног стања, што је био недвосмислени став југо-словенских правних експерата. Наиме, у посебном елаборату Мини-старства иностраних послова ФНРЈ, од 16. јула 1946. године, о овом пи-тању који је требало да одговори на то да ли су Југославија и Румунија у том тренутку биле у ратном стању, наведено је пет елемената који су,

40 „Збор Румуна у Алибунару на коме је манифестовано братство и равноправност народа Југославије”, *Политика*, 17.10.1945.

41 ДАМСПРС, ПА, 1946, ф.75, д. 4, Телеграм помоћника министра иностраних послова ФНРЈ Владимира Велебита упућен Амбсади ФНРЈ у Букурешту, Пов. бр. 12970, Бео-град, 5.11.1946.

према Конвенцији о дефиницији напада из 1933. године, били довољни за објаву ратног стања. Прво, полазећи од тога да у правном смислу није потребно да дође до формалне објаве рата да би се две земље нашле у ратном стању, Југославија и Румунија су биле у рату јер је Румунија била чланица Тројног пакта који је био у ратном стању са Уједињеним нацијама чија чланица је била Југославија.⁴² Друго, Румунија је 6. априла 1941. године дозволила немачкој оружаном сили да са њене територије нападне Југославију, што је са југословенске стране изазвало протест, али не и објаву рата. Треће, југословенска авијација је као одговор на то бомбардовала аеродром и железничку станицу у Темишвару, као и Арад, што је био довољан разлог да Румунија објави рат Југославији, али то ни она није учинила. Четврто, Румунија је дозволила да се на њеној територији формира немачка дивизија „Принц Еуген“, која је потом на територији Југославије извршила многобројне злочине против српских цивила. И пето, Румунија није било каквим гестом, писмено или усмено или преко штампе, показала да не одобрава сва зверства која је окупатор чинио над југословенским грађанима, нити је Немачкој на било који начин указала да се злочинима усташа у Независној Држави Хрватској који су прелазили све границе разума треба стати на пут.⁴³ Закључак ове правне анализе био је јасан: Румунија се правно и теоријски налазила у ратном стању са Југославијом. Разматрајући и питање зашто између две земље није дошло и до формалне објаве ратног стања, иако је то питање са правног становишта било сувишно, аутор (или аутори) анализе је дошао до закључка да су са румунске стране у питању били тактички, а са југословенске стране династички разлози, с обзиром на блиско сродство југословенске и румунске краљевске династије.⁴⁴ Време настанка овог елабората, 16. јул 1946. године, јасно указује да је он највероватније написан за потребе југословенске делегације на мировној конференцији у Паризу која је почела са радом 29. јула исте године. Иако Југославија тада, као ни на самој конференцији, није покретала питање ратног стања између ње и суседне Румуније, унапред припремљена аргументација по овом питању могла је бити потребна у случају да то питање покрене неко други.

Потписивање мировног уговора у Паризу 10. фебруара 1947. године за Румунију је представљало велики дипломатски успех и крај вишемесечне борбе за очување територијалног интегритета и излазак из дипломатске изолације.⁴⁵ Непуна три месеца касније, Петру Гроза је

42 ДАМСПРС, ПА, 1946, ф. 75, д. 4, „Да ли је Југославија у ратном стању са Румунијом?“, Пов. бр. 10650, Београд, 16.7.1946, 1-2.

43 Исто, 3.

44 Исто, 3-4.

45 Stela Acatrinei, „Forumul păcii de la Paris (iulie – octombrie 1946)“, *România în ecuația războiului și păcii (1939-1947). Aspecte și controverse*, coord. Gheorghe Buzatu, (București: Editura Mica Valahie, 2009), 138-164; Gheorghe Buzatu, Marusia Cîrstea,

позвао југословенског амбасадора Данета Медаковића и саопштио му да, у ситуацији када су му „одрешене руке”, жели да на основу одлуке румунске владе посети Југославију крајем маја или почетком јуна.⁴⁶ Гроза је намеравао да са собом поведе и економске експерте ради проширења привредне сарадње, али не и министра иностраних послова, Татарескуа, правдајући то чувањем осетљивости „оних на западу”. Гроза се надао да ће га на путу пратити и југословенски амбасадор Медаковић, али и да га у Београду неће дочекати румунски амбасадор Тудор Виану, који „ће бити макнут”, пошто о њему југословенска влада није имала добро мишљење, што је Румунима отворено и саопштила.⁴⁷ На Медаковићево питање да ли ће његова посета Југославији бити прва, или ће пре ње отићи у Москву, Гроза је рекао да ће отићи Стаљину ако буде требало и без протокола, а да треба да посети Мађарску 1. Маја, а потом, највероватније, и Чехословачку. Реагујући на ово, Јосип Броз Тито и југословенска влада поновили су жељу да позову Грозу после ратификације мировног уговора, али су од Медаковића тражили да му „на згодан начин” стави до знања да не би било добро да пре посете Југославији посети Мађарску, Чехословачку или Бугарску.⁴⁸ Када му је ово предочено, Гроза је тврдио да мора бити у Мађарској почетком маја и понудио да у Београд дође већ 24. априла, уколико југословенској влади не би сметало што мировни уговор још није био ратификован.⁴⁹ Истом приликом, по Медаковићевим речима, Гроза је „много и лепо” говорио о маршалу Титу чију слику држи код куће у радној соби. Медаковић је затим додао и да му је Емил Боднараш, министар привреде у Грозиној влади и високи функционер КПР, потврдио да је његов „респект и одушевљење” за друга Тита заиста велико. Међутим, чињеница да мировни уговор још није био ратификован, засметала је Титу који је тражио да се посета одложи док му послови не дозволе да прими Петру Грозу.⁵⁰

„Bilanțul prezenței României la Paris”, *România în ecuația războiului și păcii (1939–1947). Aspecte și controverse*, coord. Gheorghe Buzatu, (București: Editura Mica Valahie, 2009), 165–189; Daniel Onișor, „Diplomația României și ecuația păcii”, *România în ecuația războiului și păcii (1939–1947). Aspecte și controverse*, coord. Gheorghe Buzatu, (București: Editura Mica Valahie, 2009), 236–296; Valeriu Florin Dobrinescu, *România și organizarea postbelică a lumii (1945–1947)*, (București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1988), 102–194.

46 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 8, Телеграм амбасадора ФНРЈ у Букурешту Данета Медаковића Министарству иностраних послова у Београду, Пов. бр. 1224, Букурешт, 3.4.1947.

47 Исто.

48 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 8, Деша Владимира Велебита амбасадору ФНРЈ у Букурешту Данету Медаковићу, Пов. бр. 1398, Београд, 10.4.1947.

49 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 8, Телеграм амбасадора ФНРЈ у Букурешту Данета Медаковића упућен Министарству иностраних послова у Београду, Стр. пов. бр. 1223, Букурешт, 12.4.1947.

50 Исто.

По свему судећи, редослед Грозиних посета суседима био је и питање престижа. У разговору са првим саветником совјетске амбасаде у Букурешту, Јаковљевим, Медаковић је изнео да сматра да је Гроза требало прво да посети Београд, на шта је он одговорио да је Москва обавештена о Грозиним предстојећим посетама суседним пријатељским земљама, али да редослед тих путовања зависи само од Румуна.⁵¹

Пошто је југословенска влада обавештена да се Гроза у Будимпешти „добро политички држао“ и у јавним иступима и у приватним разговорима, Медаковић је 15. маја саопштио Грози пристанак Тита да га прими 7. јуна.⁵² Гроза је одмах прихватио тај датум као обавезујући и обећао да ће планирану посету Бугарској 24. маја одложити. Потом је, очигледно свестан да југословенска страна није задовољна што је претходно путовао у Будимпешту, рекао да су му то замерили и Чехословаци, али да он сматра да је поступио исправно јер је добио јавну изјаву Мађарске да је питање Ердеља дефинитивно решено.⁵³ Већ наредних дана у Букурешту су тражили програм боравка Петру Грозе у Југославији, а Боднараш је тражио да му се доставе сугестије у вези са темама о којима ће разговарати две делегације.⁵⁴ Тако је започела комуникација из које данас видимо нескривену и потпуно огољену сарадњу југословенских власти са тачно одређеним актерима румунске политичке сцене са којима су делиле исти циљ – претварање Румуније у једнопартијску, народну демократију. Тако је амбасадор Медаковић од Београда тражио мишљење да ли да од Грозе унапред тражи текст његове главне изјаве, иако је овај узгред споменуо „да ћемо се договорити о ономе што ће он код нас рећи“.⁵⁵ Истовремено је предлагао да, пошто се још не могу потписивати уговори, разговара о културној конвенцији и пакту о пријатељству, али без дирања „у питање пресељавања ни у исправку границе у нашу корист“, пре свега „да не би правили неприлике румунској влади“, тј. Грози који се налазио у тешкој ситуацији.⁵⁶ Приликом предлагања тема за разговор током предстојеће посете, сарадња Југославије са само једним делом Грозине владе постала је још очигледнија. Из Београда су предлагали да се разговара о склапању конвенције о културној сарадњи, економској

51 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 8, Телеграм амбасадора ФНРЈ у Букурешту Данета Медаковића упућен Министарству иностраних послова у Београду, Стр. пов. бр. 1252, Букурешт, 30.4.1947, 2.

52 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 9, Телеграм амбасадора ФНРЈ у Букурешту Данета Медаковића упућен Министарству иностраних послова у Београду, Стр. пов. бр. 1299, Букурешт, 16.5.1947.

53 Исто.

54 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 9, Телеграм амбасадора ФНРЈ у Букурешту Данета Медаковића упућен Министарству иностраних послова у Београду, Стр. пов. бр. 1315, Букурешт, 20.5.1947.

55 Исто.

56 Исто.

сарадњи, водном систему на Дунаву, питању Бердапа, али и да се обе ве прелиминарни разговори о склапању пакта о пријатељству, с тим да би он могао бити потписан тек после ратификације мировног уговора.⁵⁷ Амбасадор Медаковић је ово саопштио Грози, Георгију Дежу, Боднарашу и Татарескуу који су били задовољни предложеним. Али, по савету Грозе, Медаковић последњу тачку дневног реда није саопштио Татарескуу. Са Грозом и министрима у његовој влади из редова КПР договорено је да се Татарескуу за ту тачку дневног реда каже тек на путу ка Београду или тек по доласку у Београд „да он не би имао времена да то каже политичким непријатељима“.⁵⁸ Овакав начин комуникације најбољи је показатељ да је Југославија имала више канала и најмање три нивоа комуникације када су у питању румунске власти и да су они коришћени по потреби. Тако је о истом питању министру иностраних послова Георге Татарескуу могло бити речено једно, Петру Грози нешто друго, а Емилу Боднарашу, министру из редова КПР, нешто сасвим треће. За људе из КПР у југословенским документима често је коришћен еуфемизам „наши ужи пријатељи“.⁵⁹ То би значило да су за Тита и његову владу чланови КПР били „ужи пријатељи“, Гроза и његово окружење „шири пријатељи“, а Татареску и његови сарадници идеолошки непријатељи. То потврђује и Боднарашев захтев пред Грозину посету Београду да му се дају сугестије о чему ће се разговарати пред свима (укључујући Татарескуа), о чему са Грозом и представницима КПР, а о чему само са представницима КПР.⁶⁰ Исти Боднараш, за кога су у Југославији знали да сарађује са совјетском, бугарском, пољском и, очигледно, југословенском обавештајном службом, са своје стране је у име ЦК КПР упозоравао Београд да Гроза у последње време често контактира са британским и америчким посланицима у Букурешту и да стога треба водити рачуна шта се прича пред њим.⁶¹

Боравак Петру Грозе у званичној посети Београду од 7. до 9. јуна 1947. године, у пратњи Георге Татарескуа, Георге Георгију Дежа и Емила Боднараша, протекао је у знаку манифестација пријатељства. Иако у југословенској грађи није могуће наћи стенографске белешке

57 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 9, Телеграм министра иностраних послова ФНРЈ Станоја Симића упућен амбасади у Букурешту, Пов. бр. 1326, Београд, 24.5.1947.

58 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 9, Телеграм амбасадора ФНРЈ у Букурешту Данета Медаковића упућен Министарству иностраних послова у Београду, Стр. пов. бр. 1369, Букурешт, 28.5.1947.

59 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 8, Телеграм амбасадора ФНРЈ у Букурешту Данета Медаковића упућен Министарству иностраних послова у Београду, Стр. пов. бр. 1252, Букурешт, 30.4.1947, 1.

60 АЈ, 836, I-2-а/64, Допис помоћника министра иностраних послова Алеша Беблера упућен Кабинету маршала Југославије, Београд, 23.5.1947.

61 АЈ, 836, I-2-а/64, Информативни материјал, без броја и датума.

разговора између Тита и Грозе, главна тема је свакако био уговор о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи на чијој су припреми ради-ле обе стране. Према званичном коминикеу, две делегације су усагласиле текст будуће конвенције о културној сарадњи, договориле оснивање мешовите комисије која би се бавила унапређењем економских односа, постигле сагласност о питањима пловидбе Дунавом, усагласиле и потписале Протокол о регулисању вода карпатског басена и, наравно, разговарале о уговору о пријатељству.⁶² Приликом посете Београду, Петру Гроза је, међутим, одиграо значајну улогу у решавању још једног питања које у званичном коминикеу није поменуто. Он је на своју иницијативу, а сигурно и на подстрек са совјетске стране, одиграо улогу посредника при обнављању односа између Српске православне цркве и Румунске православне цркве. Односи двеју цркава прекинути су пошто је, слично државним властима Румуније које су признале Независну Државу Хрватску, Румунска православна црква признала незакониту и марионетску Хрватску православну цркву. Румунска црква је чак, у време када је српски народ у НДХ био изложен најстрашњим злочинима, послала митрополита Висариона да 15. августа 1944. године у Загребу са митрополитом неканонске ХПЦ, Гермогеном, хиротонише рашчињеног свештеника Спиридона Мифку за митрополита сарајевског.⁶³ То је био разлог прекида канонских односа између двеју цркава који су у том стању били и у лето 1947. године. Међутим, у то време непостојање односа између ове две аутокефалне православне цркве постаје сметња плановима које је са Руском православном црквом имао Стаљин. Совјети су планирали да у Москви сазову Васељенски сабор свих православних цркава који би требало да, пре свега, реши питање права цариградског патријарха да се ставља на чело свих православних цркава.⁶⁴ У вези са тим сабором, који је требало да у Москви формира нови центар насупрот Риму, организован је долазак руског патријарха Алексија у Румунију, на шта је, по речима совјетског амбасадора у Букурешту, Кавтарадзеа, Гроза нерадо пристао.⁶⁵ Приликом те посете која је окончана тек неколико

62 АЈ, Фонд 507, Савез комуниста Југославије (СКЈ), Комисија за међународне односе и везе ЦКСКЈ (КМОВЦКСКЈ), IX-107/1-2, Коминике о разговорима између представника владе Румуније и владе Југославије.

63 ДАМСПРС, ПА, 1947, ф. 57, д. 13, Писмо Светог архијерејског Синода СПЦ упућено министру иностраних послова ФНРЈ Станоју Симићу, Пов. бр. 412650, Београд, 5.7.1947, 1; Александар Стојановић, Растко Ломпар, „Ангажман Независне Државе Хрватске на међународном признању Хрватске православне цркве 1942-1944.”, *Токви историје*, 2/2019, 51-52.

64 ДАМСПРС, ПА, 1947, ф. 106, д. 4, Забелешка о разговору друга Вејводе са протом Сокал Јованом, Пов. бр. 48429, 12.5.1947, 1.

65 ДАМСПРС, ПА, 1947, ф. 102, д. 5, Телеграм амбасадора ФНРЈ у Букурешту Данета Медаковића упућен Министарству иностраних послова у Београду, Пов. бр. 48001, Букурешт, 3.5.1947.

дана пред његов пут у Београд, Гроза је највероватније „замољен“ да посредује у обнављању односа између СПЦ и РПЦ.

Да је тај ангажман био изненадан, сведочи и чињеница да су југословенске власти тек 8. јуна поподне, када је Гроза већ био у Београду, контактирале Патријаршију СПЦ са молбом да патријарх Гаврило прими румунског председника владе.⁶⁶ Сутрадан је Гроза био примљен код патријарха Гаврила коме је изнео жаљење због лоших односа између СПЦ и РПЦ услед „случаја митрополита Гермогена“, правдајући румунског патријарха старошћу и лошим саветницима.⁶⁷ Патријарх је одговорио да је румунска црква учинила грешку „која се канонски не може ни на који начин оправдати“, али је и предложио да румунски патријарх Никодим напише писмо у коме би свој поступак оправдао „ратном принудом“ и са којим би патријарх могао да изађе пред Синод и предложи обнову односа, на чему му је Гроза захвалио.⁶⁸ Такво покајничко писмо румунског патријарха, у коме се позивао на присилу од стране тадашње румунске владе да изађе у сусрет молби Министарства иностраних послова НДХ, стигло је у Београд 8. августа 1947. Године, чиме је био отворен пут за поновно успостављање односа између СПЦ и РПЦ.⁶⁹

Пошто приликом сусрета Тита и Грозе у Београду није дошло до коначног усаглашавања текста будућег уговора о пријатељству, само неколико месеци касније рад на том тексту је настављен, али овог пута у апсолутној тајности. Иницијативу за нови састанак дао је средином септембра Петру Гроза, позвавши Тита у Румунију у лов, али инкогнито и у близини заједничке границе, са намером да се припреми Титова службена посета Букурешту.⁷⁰ Почетком октобра Тито је дао свој пристанак да дође у Румунију крајем истог месеца, што је одушевило Грозу, који је југословенском амбасадору рекао да ће у лов позвати и своје „пријатеље румунске комунистичке прваке”.⁷¹ Грозини

66 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 9, Забелешка о разговору вођеном 8. јуна 1947. године у Патријаршији у вези са посетом др Грозе патријарху Гаврилу, између епископа Валеријана, митрополита Јосифа и Александра Магарашевића, саветника Министарства иностраних послова, Стр. пов. бр. 1400, 1.

67 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 9, Забелешка о разговору вођеном 8. јуна 1947. године у Патријаршији између председника румунске владе др Петру Грозе и патријарха Гаврила, Пов. бр. 1401, 4.

68 Исто, 4–5.

69 ДАМСПРС, ПА, 1947, ф. 57, д. 14, Допис Министарства иностраних послова ФНРЈ упућен Патријаршији СПЦ, Пов. бр. 414796, Београд, 8.8.1947.

70 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 10, Телеграм амбасадора ФНРЈ Данета Медаковића упућен Министарству иностраних послова ФНРЈ, Пов. бр. 1624, Букурешт, 15.9.1947.

71 ДАМСПС, СППА, 1947, ф. 7, д. 10, Телеграм амбасадора ФНРЈ Данета Медаковића упућен Министарству иностраних послова ФНРЈ, Пов. бр. 1632, Букурешт, 3.10.1947.

„пријатељи комунисти”, међутим, желели су да се тој посети да званични карактер, да се том приликом потпише уговор о пријатељству и организује величанствен дочек.⁷² Тито је тај предлог одбио, желећи да у лов дође „строго инкогнито”, с тим да би том приликом са Грозом разговарао о службеној посети која би уследила.⁷³ Коначно, према програму који је држан у тајности, Тито је у Румунији боравио у лову од 24. до 26. октобра 1947. године.⁷⁴ Гроза га је свечано дочекао у Де-ти, одакле су отишли у дворац Банлок, из кога су полазили у лов у околна ловишта, с тим што је одређено време било унапред предвиђено и за разговоре. Иако је тема разговора био уговор о пријатељству и припрема предстојеће Титове посете Румунији, Тито и Гроза су се до-такли и других тема. Између осталог, изгледа да је тема њиховог раз-говора била и политичка судбина Георге Татарескуа. Наиме, до последњег сусрета са Титом Гроза је на инсистирање ЦК КПР да се Та-тареску политички ликвидира одговарао да му је Тито у Београду ре-као да је корисно имати га у влади.⁷⁵ После тајног састанка у Румунији, пошто је чуо Титово мишљење, Гроза је био сагласан да се Татареску „уклони”. У румунском ЦК били су веома задовољни резултатом Тито-вог боравка у Румунији, пре свега јер је сусрет са њим помогао у одно-сима између ЦК КПР и Грозе на кога је, по речима Ане Паукер, гене-ралног секретара КПР, разговор са Титом имао толики утицај да је он после њега у потпуности прихватио економско-политичке планове КПР.⁷⁶ На резултате тајног састанка Тита и Грозе није требало дуго че-кати: већ 6. новембра румунска Народна скупштина изгласала је уклањање Татарескуа и његове странке из Грозине владе.⁷⁷ Сутрадан је извршена реконструкција владе и у њу су из редова КПР ушли Ана Паукер, као министар иностраних послова, и Василе Лука, као мини-стар финансија.⁷⁸

У пружању подршке Комунистичкој партији Румуније да се доко-па монопола на власт у земљи преко владе Петру Грозе, Јосип Броз Тито је убрзо отишао и корак даље. Прилика за то му се указала током званичне посете Румунији од 17. до 19. децембра 1947. године. Иако

72 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 10, Телеграм Ранка Зеца упућен Министарству ино-страних послова ФНРЈ, Пов. бр. 1648, Букурешт, 9.10.1947.

73 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 10, Телеграм Владимира Велебита упућен амбасади ФНРЈ у Букурешту, Пов. бр. 1651, Београд, 10.10.1947.

74 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 10, Телеграм амбасадора ФНРЈ Радоње Голубовића упућен Владимиру Велебиту, Пов. бр. 1722, Букурешт, 19.10.1947.

75 АЈ, 507, IX-107/1-3, Депеша бр. 66, 27.10.1947.

76 Исто.

77 Bîţfoi, *Petru Groza, ultimul burghez*, 391; Andrej Ocetea, *Istoriја rumunskog naroda*, (Novi Sad: Matica srpska, 1979), 385;

78 ДАМСПРС, ПА, 1947, ф. 107, д. 2, Телеграм амбасадора ФНРЈ Радоње Голубовића упућен Министарству иностраних послова ФНРЈ, Пов. бр. 422483, Букурешт, 8.11.1947.

темељно, и ова посета је припремана у тајности. Ради конспиративно-сти, југословенска амбасада у Букурешту је чак и позивнице за пријем поводом Титовог доласка штампала у Београду.⁷⁹ Конспиративност, као и тренутак у коме је Тито дошао у Румунију, ни у ком случају нису били произвољни. У координацији са Грозом и КПП, Тито се у Румунији појавио управо у тренутку када је његова подршка била најпотребнија, односно у време када је отпочео коначни обрачун са монархијом и вишепартијским политичким системом. Прилику за то створио је сâм румунски краљ Михаило, који је 12. новембра 1947. године са мајком отпутовао у Велику Британију на венчање принцезе Елизабете и принца Филипа, вративши се у Румунију тек 21. децембра.⁸⁰ У међувремену, управо посета југословенског маршала Румунији означила је почетак краја румунске монархије који је уследио само две недеље касније. Одсуство краља Михаила из земље омогућило је да се Титова посета Румунији одвија као да краљ и не постоји. Почев од преласка границе возом 16. децембра код Моравице, где га је дочекао Теохари Ђеорђеску, Титова посета је представљала низ грандиозних манифестација, свечаних седница, обилних гозби, пријема и додела одликовања.⁸¹ У Букурешту га је, уз све почести али без интонирања румунске химне, на железничкој станици дочекао Петру Гроза, као и скуп од 200.000 становника Букурешта којима су се потом обратили и Гроза и Тито.⁸² Посета је настављена разговорима делегација и завршена 19. децембра потписивањем Уговора о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи између ФНРЈ и Краљевине Румуније, који су потписали Јосип Броз Тито и Петру Гроза.⁸³ Иако је у тексту стајало да уговор закључују Президијум Народне скупштине ФНРЈ и румунски краљ, у стварности краљ Михаило није био чак ни обавештен да Тито долази у посету Румунији, јер је Гроза још од његовог одласка из земље избегавао сваки контакт са њим.⁸⁴ Тито је тако, свесно, подржао Грозину узурпацију краљевих овлашћења. Пре потписивања уговора две стране су, додуше, размениле своја пуномоћја „нађена у исправном стању”.⁸⁵ Ипак, мало је вероватно да је Тито могао бити толико наиван да поверује у

79 ДАМСПРС, СППА, 1947, ф. 7, д. 10, Допис Министарства иностраних послова ФНРЈ упућен Канцеларији маршала Југославије, Стр. пов. бр. 1738, Београд, 26.11.1947.

80 Deletant, *Romania under Communist Rule*, 75.

81 Eleodor Focșeneanu, *Două săptămâni dramatice din istoria României (17–30 decembrie 1947)*, (București: Curtea veche, 2014), 11, 14.

82 Исто, 15–16.

83 ДАМСПРС, ПА, 1948, ф. 128, д. 11, Допис Председника Министарског савета ФНРЈ Јосипа Броза Тита упућен Президијуму Народне скупштине ФНРЈ, Пов. бр. 4235, Београд, 24.12.1947.

84 Focșeneanu, *Două săptămâni dramatice*, 17.

85 ДАМСПРС, ПА, 1948, ф. 128, д. 11, Уговор о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи између Федеративне Народне Републике Југославије и Краљевине Румуније, преамбула, 1–2.

исправност Грозиног пуномоћја, с обзиром да је краљ Михаило био одсутан из земље већ више од месец дана. Титова свесна подршка КП Румуније и Грозиној влади није могла бити конкретнија, али могла је бити видљивија, за шта се постарао сâм Тито, користећи посету да на митинзима пред великим бројем румунских грађана пошаље поруке које нису остављале сумњу на чијој страни су биле његове симпатије.

Наступајући јавно у Румунији, Тито је заложио сав свој углед борца против фашизма, сопствени престиж и популарност коју је уживао у Румунији не би ли подржао напоре КПП и Грозе за освајање апсолутне власти у земљи. Још на пропутовању ка Букурешту, у Крајови, Тито се обратио окупљенима са порукама пријатељства, наглашавајући да је у Румунију дошао у тренутку када њен народ „иде чврстим корацима ка учвршћењу своје истинске народне демократије”.⁸⁶ Тито је и у другим говорима помињао искључиво „демократску Румунију”, а у обраћању после потписивања уговора о пријатељству поново је о румунском народу говорио као о народу који је „успоставио своју истинску народну демократију”.⁸⁷ На свечаној седници румунске Народне скупштине Тито се посланицима обратио као представницима „нове румунске народне демократије”.⁸⁸ Приликом повратка из Румуније Тито је искористио прилику да пошаље још једну важну поруку, овог пута Србима који су живели у Румунији. Говорећи на митингу у Темишвару, обратио се Србима као грађанима Румуније и поручио им да су Југославија и Румунија сада здружене, да граница неће играти велику улогу и да од њих очекује да „буду у првим редовима градитеља и учвршћења истинске народне демократије у Румунији”.⁸⁹ На овај начин, ставивши јасно Србима до знања да су румунски грађани, Тито је ставио тачку на питање корекције југословенско-румунске границе које је од завршетка рата лебдело у ваздуху. Посета југословенске владе делегације на челу са Титом имала је за владу Петру Грозе и КПП несумњиво велики значај, нарочито када је у питању била њихова репутација у земљи. Међутим, пажљивом посматрачу могла је да укаже и на правац у коме ће се догађаји убрзо одвијати. Наиме, током читаве Титове посете ниједном није поменуто име румунског краља Михаила, иако је био шеф државе, нити је румунска химна, у чијем тексту је помињан краљ, интонирана у било којој прилици.⁹⁰ Одмах по Титовом

86 „Поздрав народу у Крајови”, *Јосип Броз Тито. Говори и чланци*, (Загреб: Напријед, 1959), 200.

87 „Говор послје потписивања уговора између Југославије и Румуније”, *Јосип Броз Тито. Говори и чланци*, (Загреб: Напријед, 1959), 211.

88 „Ријеч на свечаној седници румунског парламента”, *Јосип Броз Тито. Говори и чланци*, (Загреб: Напријед, 1959), 214; Focșeneanu, *Două săptămâni dramatice*, 21.

89 АЈ, 836, I-1/10, Говор маршала Тита у Темишвару приликом повратка у Југославију, без броја и датума, 2.

90 Focșeneanu, *Două săptămâni dramatice*, 22.

одласку из Румуније тамошња народна скупштина грозничаво је радилa на променама многих закона које су омогућиле Петру Грози и Георгију Дежу да 30. децембра 1947. године, под претњом крвопролића и грађанског рата, присиле краља Михаила на абдикацију, а Румунију претворе у народну демократску републику.⁹¹ Тиме је циљ КПП и Совјетског Савеза био постигнут.

Титова посета, која је, заједно са потписивањем уговора о пријатељству између Југославије и Румуније, представљала највиши домет у послератним југословенско-румунским односима, показала се и као последња фаза процеса који је трајао још од 1945. године. Почев од лета те године и првог тајног састанка Јосипа Броза Тита и Петру Грозе, одвијало се паралелно неколико процеса – од сталног побољшавања међудржавних односа, сарадње са КПП, до успостављања личне комуникације између Тита и Грозе. Сви они водили су истом циљу: претварању Румуније у „народну демократију”, једнопартијску државу по совјетском моделу и њеном укључивању у тзв. „совјетски лагер” у коме је Југославија већ заузимала истакнуто место.

Као што смо видели, односи Југославије са Румунијом, али и њена политика према њој, у склопу хладноратовских околности после Другог светског рата прошли су кроз неколико фаза. Непосредно после рата и кратке фазе непријатељског гледања на Румунију у периоду владавине генерала Санатескуа и генерала Радескуа и током постепеног успостављања комунистичког режима у Румунији који је до краја 1947. године преузео сву власт у земљи, односи Југославије са Румунијом, као и са другим земљама „народне демократије”, постали су изузетно добри.⁹² На основама „братске солидарности” и заједничког циља Југославија је са Румунијом успоставила сарадњу, упркос чињеници да је она већи део Другог светског рата провела у непријатељском табору. Јосип Броз Тито је тих година два пута посетио Румунију (једном тајно, а једном јавно) и тамо био дочекиван са највећим почастима и изливима „братске љубави” на грандиозним митинзима. Међутим, после идеолошког сукоба Југославије са СССР-ом, који је избио у јавност објављивањем резолуције Информбироа јуна 1948. године, нагло

91 Ioniță, *Istoria românilor*, 85–86; Rădulescu-Zoner, Bușe, Marinescu, *Instaurarea totalitarismului comunist*, 287–290; Foșeneanu, *Două săptămâni dramatice*, 22.

92 Више о односима Југославије са суседима у периоду 1944–1948. година, видети: Branko Petranović, *Istoriја Jugoslavije 1918-1988, knj. III: Sociјalistička Jugoslavija 1945-1988*, (Beograd: Nolit, 1988); Александар Животић, *Југославија, Албанија и велике силе 1945-1961*, (Beograd: Архипелаг, ИНИС, 2011); Vladimir Dedijer, *Jugoslovensko-albanski odnosi 1939-1948*, (Beograd: Borba, 1949); Petrit Imami, *Srbi i Albanci kroz vekove*, (Beograd: K.V.S, 2000); Petar Dragišić, *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944-1949*, (Beograd: INIS, 2007); D. Bogetić, S. Kovačević, *Hronologija jugoslovensko-bugarskih odnosa (1978-2003)*, (Beograd: Jugoistok XXI-Centar za evro-balkansku saradnju, 2003); Милин, Милин, *Срби из Румуније и југословенско-румунски односи*; Slobodan Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945-1955*, (Beograd: INIS, 2010).

долази до нарушавања до тада добрих међудржавних односа. У годинама сукоба Југославије са Информбироом на југословенску политику према Румунији значајно је утицала чињеница да је она била југословенски сусед. Међутим, чињеница да је Румунија била сусед Југославије није сама по себи пресудно утицала на југословенску политику према Румунији – много више су то биле природне последице таквог узajамно суседског положаја. Југославија је са Румунијом имала дугачку граничну линију као тачку спајања и раздвајања и била присно повезана саобраћајно, економски, менталитетски, а нарочито преко постојања националних мањина – југословенских у Румунији и румунске у Југославији. Сви ови чиниоци, како је потоњи сукоб показао, довели су до настанка бројних проблема који у односима са неким другим земљама „социјалистичког лагера“, па и самим Совјетским Савезом, нису постојали. Најзначајнији од тих проблема били су погранични инциденти, репресалије према националним мањинама и саобраћајна блокада. То је нарочито постало приметно после V конгреса КПЈ, одржаног јула 1948. године, на коме је одбачена резолуција Информбироа. Убрзо све источноевропске земље, па и Румунија, једнострано и у синхронизованој акцији крајем септембра и почетком октобра 1948. године раскидају већину међудржавних уговора потписаних са Југославијом, укључујући и уговоре о пријатељству и сарадњи.⁹³ Директна последица нарушавања постојећег уговорног стања између Југославије и ових земаља био је нагли прекид економске сарадње који је тешко погодио Југославију. Он је обухватао не само прекид робне размене, већ и престанак кредитирања инвестиција у Југославији, прекид испорука машина, опреме и делова за већ започете фабрике, као и губитак тржишта за југословенски извоз. Границе према Југославији бивају блокиране и на њима успостављено готово ратно стање.⁹⁴ Наспрам југословенске стране границе формиран је појас „спржене земље“ из кога је исељавано погранично становништво. У рејоне који су се наслањали на југословенску границу размештене су бројне војне јединице, подизани су разни фортификацијски објекти, преко границе су убацивани диверзанци и пропагандни материјал, а на самој граничној линији свакодневно је изазивано на десетине пограничних инцидената у којима су гинули југословенски граничари, па и грађани који су били изложени нападима и отмицама. Са таквим стањем на

93 АЈ, Фонд 837, Кабинет председника Републике (КПР), I-3-а, Посета државно-партијске делегације СССР-а на челу са Н. С. Хрушчовом од 26.5. до 3.6.1955, Информативно-политички материјал, Агресивни карактер политике СССР-а и источноевропских земаља према ФНРЈ, 1; Dragišić, *Jugoslovensko-bugarski odnosi*, 229–231; Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi*, 439–440.

94 АЈ, 837, I-3-а, Посета државно-партијске делегације СССР-а на челу са Н. С. Хрушчовом од 26.5. до 3.6.1955, Информативно-политички материјал, Гранични инциденти као последица агресивног притиска на нашу земљу, 1.

граница логичан је био и прекид ваздушног и железничког саобраћаја између Југославије и Румуније, а посебно неуралгична тачка постаје Дунав на коме су југословенски бродари били изложени репресалијама власти у свим земљама кроз које је та река протицала, с обзиром да је СССР контролом представника земаља „народне демократије” у Дунавској комисији претворио то тело у средство притиска на Југославију. На том дунавском „фронту” Румунија је имала најзначајније место, с обзиром да је добар део међудржавне границе између Југославије и Румуније ишао управо матицом ове велике реке.

Упоредо са тиме почела је и примена разних репресалија према југословенским националним мањинама и југословенским грађанима у суседној Румунији. Мањинци пореклом Срби, Хрвати или Македонци, били су изложени денационализацији, присилној промени личних имена, пресељењима из пограничног појаса, принудном логорисању, ограничавању или укидању прва на школовање на матерњем језику, губитку посла, наметању тежих обавеза према држави и свакодневном „васпитном раду” који је требало да их убеди у неискправност југословенске политике. У најтежем положају била је српска мањина у Румунији која је била изложена и прогонима на монтираним судским процесима, па и масовној депортацији у Бараганску пустињу јуна 1951. године где није било ни основних услова за живот.⁹⁵ Југословенски држављани који су живели у Румунији дошли су под удар локалних закона који су им наметали туђе држављанство као предуслов за запослење, школовање или лечење. Они који је требало да брину о њима, службеници југословенске амбасаде у Букурешту, били су такође изложени бројним притисцима, полицијској пратњи, протеривањима и опасним провокацијама.⁹⁶ Румунија је, као и друге земље „народне демократије”, повукла свог амбасадора из Београда. Поврх свега, пропагандни рат против Југославије попримио је огромне размере. Све дневне новине, часописи, школски уџбеници, разне друге публикације и радио-програми били су преплављени антијугословенским текстовима који су често били писани приземним речником. У сврху пропаганде основана је чак и посебна радио-станица југословенских политичких емиграната, „Слободна Југославија“, која је из Букурешта емитовала специјални програм на

95 Више о томе, видети: АЈ, 507, XVIII, фасц. 12–57, Југословенска национална мањина у Румунији, 25. март 1957. године; Стојанов, *Југословенска национална мањина у Румунији*; Петрановић, „Питање граница Југославије према Мађарској и Румунији”; Мiodrag Milin, „Baragan Srba u Rumuniji 1951–1956. (Koreni jedne tragedije)”, *Evropa i Srbi*, тематски зборник радова, (Београд: 1996).

96 *Bela knjiga o neprijateljskoj politici vlade* Проверите у оригиналу да ли је Н велико-народне Републике Албаније према Федеративној Народној Републици Југославији, (Београд: DSIP, 1961), 14–16.

српскохрватском језику.⁹⁷ Део пропагандног рата против Југославије били су и монструозни судски процеси (Кочи Дзодзеу у Албанији, Ласлу Рајку у Мађарској и Трајчу Костову у Бугарској) који су имали за циљ да докажу „подривачку” улогу Југославије у земљама „социјалистичког лагера”: у Румунији су у ту сврху послужили поменути монтирани судски процеси уперени против припадника српске националне мањине. Такво стање односа између Југославије и Румуније, које су биле део источног блока, доприносило је утиску да је рат између њих био на прагу и било је у оштром контрасту са донедавно присним и пријатељским односима.

Закључак

За само четири године, од 1944. до 1948. године, југословенска политика према Румунији прошла је кроз веома велике промене које су биле условљене ратним и поратним окружењем. Док је Други светски рат још увек трајао, у периоду после државног удара од 23. августа 1944. године када је Румунија прешла на страну антихитлеровске коалиције, политика југословенског НКОЈ, као провизорне владе, јасно је стављала до знања да Румунији приступа са опрезом, са мањком поверења и без воље за развојем присних односа. Разлог је била улога Румуније у рату који је још увек трајао, нарочито њена улога током Априлског рата 1941. године и признавање Независне Државе Хрватске на југословенској територији, што је био и повод за прекид дипломатских односа. Најочигледнији израз такве политике било је потпуно игнорисање привремених румунских влада генерала Санатескуа и потом генерала Радескуа од стране југословенског дипломатског представника у Букурешту. Импулс за потпуну трансформацију југословенске политике према Румунији дало је тек формирање владе на челу са Петру Грозом у којој су Румунска комунистичка партија, а тиме и СССР, имали знатно већи утицај. То је био одлучујући чинилац који је омогућио Југославији да са више поверења помогне напоре СССР-а и КПП са циљем да се убрза процес претварања Румуније у земљу „народне демократије”, по совјетском моделу. Уследиле су три године током којих су Југославија и Јосип Броз Тито лично на све расположиве начине подржавали владу Петре Грозе и пузајући процес разградње дотадашње вишепартијске структуре власти у Румунији. Југословенска подршка била је највидљивија током кризе у односима између владе Петру Грозе и краља Михаила од августа 1945. до фебруара 1946. године, током Грозине званичне посете Југославији у лето

97 Више о делатности емигрантске радио-станице *Слободна Југославија*, видети: Milan Petrović, Dragoslav Simić, *Dražesni KGB javi se: radio „Slobodna Jugoslavija” iz Bukurešta izveštava*, (Beograd: Udruženje novinara Srbije, 2009).

1947. године, као и током Титове посете Румунији крајем исте године, тек неколико дана пред формално укидање монархије у Румунији. Подршка Југославије била је значајна и у економској сфери, будући да су две земље децембра 1945. године закључиле Трговински уговор, иако још увек нису биле обновили дипломатске односе. Међутим, у тренутку када су југословенско-румунски односи били на врхунцу, у почетку закулисани, а потом и отворени, сукоб између Југославије и СССР-а одразио се крајње негативно на односе двеју суседних земаља. Резолуција Информбироа донета 28. јуна 1948. године, која је тешко оптуживала Комунистичку партију Југославије за идеолошко застрањивање, била је нови, пресудни импулс који је покренуо негативну спиралу догађаја. С обзиром да се Румунија јасно сврстала на страну СССР-а и других источноевропских земаља, већ од лета 1948. године почело је нагло погоршавање њених односа са Југославијом, а тиме и нова трансформација југословенске политике према Румунији. За само неколико месеци Румунија је отказала Споразум о пријатељству, повукла свог амбасадора из Београда, грубо су прекинуте економске и саобраћајне везе, а припадници српске националне мањине у Румунији били су изложени репресалијама. Југословенска политика, сада прилагођена новим условима, морала је још једном бити промењена. О томе у коликој мери најбоље сведочи грозничава фортификација југословенске границе према Румунији одакле се наредне 1949. године сваког часа очекивао напад румунске војске и трупа совјетске Црвене армије.

Sources and Literature

Arhiv Jugoslavije: Fond 103, Emigrantska vlada Kraljevine Jugoslavije; Fond 507, Savez komunista Jugoslavije; Fond 836, Kancelarija maršala Jugoslavije; Fond 837, Kabinet predsednika Republike.

Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Srbije: Fond Politička arhiva; Fond Strogo poverljiva politička arhiva.

Sovetskii Faktor V Vostochnoi Evrope 1944-1953: Dokumenty, Tom 1: 1944–1948., T. V. Volokitina (otv. Redaktor). Moskva: ROSSPĖN, 1999. (Russian Cyrillic)

Josip Broz Tito. Govori i članci. Zagreb: Naprijed, 1959. (Cyrillic)

Acatrinei, Stela. „Forumul păcii de la Paris (iulie–octombrie 1946)”. *România în ecuația războiului și păcii (1939–1947). Aspecte și controverse*, coord. Gheorghe Buzatu, 131–164. București: Editura Mica Valahie, 2009.

A History of Romania, ed. Kurt W. Treptow. Iași: The Center for Romanian Studies, The Romanian Cultural Foundation, 1996.

Bîțfoi, Dorin-Liviu. *Petru Groza, ultimul burghez. O biografie.* București: Compania, 2004.

Bogetić, Dragan, Slobodanka Kovačević. *Hronologija jugoslovensko-bugarskih odnosa (1978–2003).* Beograd: Jugoistok XXI–Centar za evrobalkansku saradnju, 2003.

Boia, Eugen. *The Apple of Discord in Romanian-Yugoslav Relations: The Banat Issue, 1944–1947, Belgrade’s Claims to the Romanian Banat.* Bucharest: Elyria, 2015.

Bulei, Ion. *Brève histoire de la Roumanie.* Bucarest: Meronia, 2005.

Buzatu, Gheorghe, Marusia Cîrstea. „Bilanțul prezenței României la Paris”. *România în ecuația războiului și păcii (1939–1947). Aspecte și controverse*, coord. Gheorghe Buzatu, 165–173. București: Editura Mica Valahie, 2009.

Cerović, Ljubivoje. *Srbi u Rumuniji od ranog Srednjeg veka do današnjeg vremena.* Novi Sad: Matica srpska, 1997. (Cyrillic)

Cvetković, Vladimir Lj. „Crvena armija na Dunavu, oslobođenje Beograda i težnje Srba iz Rumunije ka prisajedinjenju Jugoslaviji 1944–1945”. *Oslobođenje Beograda 1944. godine*, tematski zbornik radova, ur. Aleksandar Životić, 168–184. Beograd: INIS, 2010. (Cyrillic)

Cvetković, Vladimir Lj. „Ekonomski odnosi Jugoslavije i Rumunije 1945–1948. godine”. *Tokovi istorije* 1/2021, 165–190. (Cyrillic)

Cvetković, Vladimir Lj. „Obnova diplomatskih odnosa Jugoslavije i Rumunije posle Drugog svetskog rata”. *Tokovi istorije* 1/2022, 136–137. (Cyrillic)

- Dedijer, Vladimir. *Jugoslovensko-albanski odnosi 1939–1948*. Beograd: Borba, 1949.
- Deletant, Dennis. *Romania under Communist Rule*. Bucharest: Civic Academy Foundation, 2006.
- Dobrinescu, Valeriu Florin. „Cu privire la raporturile româno-iugoslave (1945–1947)”. *Cercetări istorice*, (seria nouă), vol. IX–X, 1978–1979, 547–553.
- Dobrinescu, Valeriu Florin. *România și organizarea postbelică a lumii (1945–1947)*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1988.
- Dragišić, Petar. *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944–1949*. Beograd: INIS, 2007.
- Đuretić, Veselin. *Vlada na bespuću. Internacionalizacija jugoslovenskih protivrječnosti na političkoj pozornici Drugog svjetskog rata*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, 1982.
- Focșeneanu, Eleodor. *Două săptămâni dramatice din istoria României (17–30 decembrie 1947)*. București: Curtea veche, 2014.
- Imami, Petrit. *Srbi i Albanci kroz vekove*. Beograd: K.V.S, 2000.
- Ionița, Gheorge I. *Istoria românilor–de la 23 august 1944 până în prezent*. București: Editura Universității din București, 2001.
- Istoriya rumunskog naroda*, ur. Andrej Ocetea. Novi Sad: Matica srpska, 1979.
- Janjetović, Zoran. „Jugoslovenski Banat 1941. godine”. *Srbi i rat u Jugoslaviji 1941. godine*, tematski zbornik radova, ur. Dragan Aleksić, 291–317. Beograd: INIS, Muzej žrtava genocida, Institut za slavistiku RAN, 2014. (Cyrillic)
- Krempton, Ričard Dž. *Balkan posle Drugog svetskog rata*. Beograd: Klio, 2003. (Cyrillic)
- Lory, Bernard. *L'Europe balkanique de 1945 à nos jours*. Paris: Ellipses, 1996.
- Mikić, Vojislav V. „Vazduhoplovstvo u Aprilskom ratu”. *Vojnoistorijski glasnik* 1/1991, 85–123.
- Milin, Miodrag. „Baragan Srba u Rumuniji 1951–1956. (Koreni jedne tragedije)”. *Evropa i Srbi*, zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa, 511–515. Beograd: 1996. (Cyrillic)
- Milin, Miodrag, Andrej Milin. *Srbi iz Rumunije i jugoslovensko-rumunski odnosi. Prilog i građa (1944–1948)*. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača, Temišvar: Univerzitet „Banatului”, 2004. (Cyrillic)
- Milin, Andrej, Miodrag Milin, Cvetko Mihajlov. *Srbi u Rumuniji za vreme komunizma. Zvučni arhiv i priručnik o stradanju*. Temišvar: Savez Srba u Rumuniji, 2011. (Cyrillic)
- Obradović, Marija. „Narodna demokratija” u Jugoslaviji 1945–1952. Beograd: INIS, 1995.

- Onișor, Daniel. „Diplomația României și ecuația păcii”. *România în ecuația războiului și păcii (1939–1947). Aspecte și controverse*, coord. Gheorghe Buzatu, 193–310. București: Editura Mica Valahie, 2009.
- Pečikan, Ovidiju. *Istorija Rumunâ*. Beograd: Besjeda, Clio, 2015. (Cyrillic)
- Petranović, Branko. „Pitanje granica Jugoslavije prema Mađarskoj i Rumuniji i jugoslovenskih manjina u Mađarskoj i Rumuniji posle Prvog i Drugog svetskog rata (istorijska paralela)”. *Istorijski zapisi* 3/1986, 107–117. (Cyrillic)
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, I–III. Beograd: Nolit, 1988.
- Petranović, Branko, Sava Dautović. *Jugoslavija, velike sile i balkanske zemlje, 1945–1948. Iskustvo „narodne demokratije” kao partijske države*. Beograd, Cetinje: Istorijski institut Crne Gore, 1994.
- Petrović, Milan, Dragoslav Simić. *Dražesni KGB javi se: radio „Slobodna Jugoslavija” iz Bukurešta izveštava*. Beograd: Udruženje novinara Srbije, 2009.
- Popi, Gligor. *Jugoslovensko-rumunski odnosi 1918–1941*. Novi Sad: Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1984.
- Rădulescu-Zoner Șerban, Daniela Bușe, Beatrice Marinescu. *Instaurarea totalitarismului comunist în România*. București: Cavallioti, 2002.
- Selinić, Slobodan. *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi (1945–1955)*. Beograd: INIS, 2010.
- Scurtu, Ioan, Gheorghe Buzatu. *Istoria românilor în secolul XX (1918–1948)*. București: Paideia, 1999.
- Stojanov, Pavle. *Jugoslovenska nacionalna manjina u Rumuniji*. Beograd: 1953. (Cyrillic)
- Stojanović, Aleksandar, Rastko Lompar. „Angažman Nezavisne Države Hrvatske na međunarodnom priznanju Hrvatske pravoslavne crkve 1942–1944.”. *Tokovi istorije* 2/2019, 35–58. (Cyrillic)
- Terzić, Velimir. *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, I–II. Beograd: Narodna knjiga, Ljubljana–Beograd: Partizanska knjiga, Titograd: Pobjeda, 1982.
- Životić, Aleksandar. *Jugoslavija, Albanija i velike sile (1945–1961)*. Beograd: Arhipelag, INIS, 2011. (Cyrillic)

Politika (Cyrillic)

Borba (Cyrillic)

Summary

Vladimir Cvetković

FROM ENEMY TO FRIEND AND BACK AGAIN: TRANSFORMATIONS OF YUGOSLAV POLICY TOWARDS ROMANIA 1944-1948

Abstract: Based on the Yugoslav archival sources, published sources, press and relevant literature, the paper discusses the turning points in Yugoslav policy towards Romania between 1944 and 1948 that resulted in radically different outcomes.

Keywords: Yugoslavia, Romania, Yugoslav-Romanian Relations, Foreign Policy, Sovietization, Cominform

In only four years, from 1944 to 1948, Yugoslav policy towards Romania underwent significant changes that were a product of war and post-war environment. While the Second World War was still going on, in the period after the coup d'état of August 23, 1944, when Romania switched to the side of the anti-Hitler coalition, the policy of Yugoslav NKOJ as provisional government made it clear that it approached Romania with caution, with the lack of trust and lack of will to develop intimate relationships. The reason was Romania's role in the ongoing war, especially its role during the April War in 1941 and the recognition of the Independent State of Croatia on the Yugoslav soil. That was also the reason for ending diplomatic relations. The Yugoslav representative in Bucharest showed the most obvious manifestation of this policy by completely disregarding the provisional Romanian governments of General Sanatescu and General Radescu. Only Petru Groza's establishment of cabinet in which the Romanian Communist Party (PCR) and therefore the USSR had a far stronger influence was the catalyst for the total reversal of Yugoslav's attitude toward Romania. This was the key element that allowed Yugoslavia to support the USSR and the PCR more confidently in their efforts to hasten Romania's transition to "people's democracy", in line with the Soviet model. Three years had passed during which Yugoslavia and Josip Broz Tito personally provided all possible support to Petru Groza's government and to the gradual disintegration of Romania's former multi-party system. The most notable instances of Yugoslav support were during the August 1945 – February 1946 crisis of Petru Groza and King Mihail government, during Groza's visit to Yugoslavia in the summer of 1947, and during Tito's visit to Romania at the end of the same year, which occurred just days before the Romanian monarchy was formally abolished. Yugoslavia's financial support was significant, as the two countries signed a trade agreement in December 1945, despite not renewing

diplomatic relations. However, the initially covert and later overt struggle between Yugoslavia and the USSR had a severe detrimental effect on ties between the two adjacent nations at the height of Yugoslav-Romanian relations. A new, decisive impulse that set off a negative spiral of events was the Cominform resolution, passed on June 28, 1948, which heavily accused the Communist Party of Yugoslavia of ideological alienation. Romania's relations with Yugoslavia began to deteriorate sharply in the summer of 1948 due to its firm stance on the URSS and other Eastern European countries. This led to a new shift in the Yugoslav policy towards Romania. Within a few months, Romania renounced the Friendship Agreement, recalled its ambassador from Belgrade, savagely severed trade and transportation ties, and threatened members of the Serbian national minority living in Romania. Due to new circumstances, Yugoslav policy had to be changed once again. The feverish fortification of the Yugoslav border towards Romania, from which an attack by the Romanian army and the Soviet Red Army troops was expected at any time in 1949, serves as the best evidence of how much was at stake.